

Izlaganje na znanstvenom skupu

UDK: 323.15:316.77>(497.5)

323.15:070>(497.5)

Primljeno u uredništvo: 15. listopada 2010.

Prihvaćeno za tisak: 1. prosinca 2010.

Program za nacionalne manjine u hrvatskim televizijskim i radijskim programima

VIKTORIJA CAR,* IGOR KANIŽAJ**

Sažetak

Zadaća ovog rada bila je provjeriti da li i u kojoj mjeri javni radiotelevizijski servis HRT te lokalne radijske i televizijske postaje u Hrvatskoj poštuju i ispunjavaju zakonske odredbe o zastupljenosti programa o nacionalnim manjinama i za nacionalne manjine, na jeziku i pismu nacionalnih manjina. Provedena analiza pokazuje kako uspješno financiranje programa za nacionalne manjine na radijskim i televizijskim postajama ne podrazumijeva nužno i kvalitetan program te kako postoje značajne razlike u proizvodnji programa za nacionalne manjine, dok je, općenito govoreći, program na jeziku i pismu nacionalnih manjina marginaliziran.

Ključne riječi: HRT, lokalni mediji, radio, televizija, nacionalne manjine

Uvod

Mediji su jedan od ključnih posrednika između građana i pripadnika i predstavnika nacionalnih manjina. No oni nisu samo posrednici već sudjeluju i u stvaranju slike o manjinama, pa mogu pridonijeti integraciji ili marginalizaciji nacionalne manjine. Zbog izostanka neposrednog kontakta s predstavnicima manjina, prisiljeni smo oslanjati se na novinare, urednike

* Dr. sc. Viktorija Car je viša asistentica na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Lepušićeva 6; e-mail: viktorija.car@fpzg.hr

** Dr. sc. Igor Kanižaj je viši asistent na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Lepušićeva 6; e-mail: ikanizaj@fpzg.hr

i njihov rad – izvještavanje. Mediji su prema našem mišljenju od presudne važnosti zbog svoje posredničke uloge između onih koji manjine predstavljaju – ili o njima govore – i svih nas koji smo izloženi utjecaju medija (usp. Kanižaj, Šalaj, 2004a).

Upravo je zato od presudne važnosti pratiti i analizirati rad medija i njihovo izvještavanje o nacionalnim manjinama budući da socioekonomski marginalizirana pozicija manjina priječi izravnu komunikacijsku interakciju između zajednice i određene manjine. U takvim uvjetima medijski diskurs nije samo od velike važnosti za međuetnički dijalog i komunikaciju, budući da su mediji izvor informacija o manjinama za cijelo društvo od njih se očekuje da pridonese širem etnopolitičkom konsenzusu javnosti o nacionalnim manjinama i međuetničkoj stvarnosti određenog društva (Hussain, 2000:102, prema Kanižaj, 2006).

ECRI – Europska komisija protiv rasizma i netolerancije u Drugom izvješću o Hrvatskoj CRI 2001(34) istaknula je:

"Mediji igraju značajnu ulogu u stvaranju ozračja opće tolerancije i razumijevanja među pripadnicima različitih etničkih zajednica i u stvaranju klime koja pogoduje izgradnji povjerenja i pomirbe... ECRI se nada da će mediji poduzeti mjere u cilju preuzimanja takve konstruktivne uloge, uključujući usvajanje načela samokontrole s ciljem suzbijanja rasističkog i diskriminatornog izvještavanja, kao i promociju uravnoteženog i nepristranog prikazivanja događaja... ECRI također smatra da je dio odgovornosti političara i državnih dužnosnika u tome da pružaju medijima materijale koji pogoduju stvaranju etničkih napetosti, te da bi umjesto toga trebali poticati uravnoteženo izvješćivanje o svim incidentima ili događajima i težiti tome da se šire pozitivne informacije" (usp. Kanižaj, 2003).

Tako je ECRI ocijenio situaciju u Hrvatskoj 2001. godine. U međuvremenu je došlo do velikih promjena u medijskoj industriji. U Hrvatskoj se značajno povećao broj medija, a u periodu od 2001. do 2010. objavljene su prve studije analize izvještavanja o manjinama, i to uglavnom u dnevnim novinama (usp. Kanižaj, 2003, Kanižaj, Šalaj, 2004a). Mnogi novinari koji su te godine izvještavali o ovom području danas više nisu u istim redakcijama, a neki su čak i izašli iz profesije. Građani u međuvremenu nisu značajno mijenjali svoje navike konzumiranja medija. Prema aktualnim istraživanjima, građani se u Hrvatskoj i danas najviše informiraju preko elektroničkih medija (radio, televizija, internet), a sve manje čitaju dnevne novine i magazine.¹ No mijenja se plasman i selekcija tema, sve je manje specijaliziranih novinara, a urednici i dalje ostvaruju veliki utjecaj u određivanju sadržaja medija. Profesija proživljava teško razdoblje u kojem su mnogi novinari izgubili posao, a navedeni procesi se na različite načine manifestiraju na lokalnoj i nacionalnoj razini. U takvom okružju mijenja se i pristup izvje-

¹ Rezultati terenskog istraživanja Fakulteta političkih znanosti provedenog 2009. godine. N=1000.

štavanju o aktivnostima nacionalnih manjina, a razlike su očite i mogu se prepoznati u svim medijima.

"Masovni mediji, a pogotovo informativni programi i rubrike, imaju jedinstven položaj u društvu kada se uspostavljaju i ocjenjuju zajedničke kulturne vrijednosti. Masovni mediji utječu na stavove ljudi, baš kao i opće znanje, ali ne uvijek u očekivanom i željenom smjeru. Na aktivnu demokratsku ulogu masovnih medija u društvu mogu utjecati brojni faktori. Način kako masovni mediji predstavljaju incidente, što fokusiraju i kojim akterima daju glas može rezultirati nesvjesnim jačanjem rasističkog diskursa umjesto borbe protiv njega."²

Vjerujemo kako je glavni značaj ovoga rada u tome što donosi rezultate analize programa nacionalnih i regionalnih radijskih i televizijskih postaja, a kritički promatra i postojeću redistribuciju sredstava namijenjenih tim medijima upravo za informiranje o nacionalnim manjinama u Republici Hrvatskoj. U tom smislu je poticaj Savjeta za nacionalne manjine bio najvažniji da ovaj rad ugleda svjetlo dana. On se temelji na dva dokumenta koje je pripremio i izradio Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.³

Zakonodavni okvir

Komunikacija i informiranje, kao najvažnije kategorije ostvarivanja čovjeka kao društvenog bića, danas su nezamislivi bez elektroničkih medija. I dok se elektronički mediji s koncesijom na nacionalnoj razini svojim programom obraćaju slušateljima i gledateljima širom Hrvatske i pritom, posebice kada je riječ o javnom servisu – Hrvatskoj radioteleviziji (HRT), pokušavaju ravnopravno obuhvatiti cjelokupno stanovništvo, lokalni mediji imaju zadaću ostvariti svoju informativnu, obrazovnu i zabavnu funkciju za užu populaciju lokalne zajednice. Pritom zadržavaju pravo obraćati se i samo onom manjinskom stanovništvu koje obitava na području njihovog dosega emitiranja.

U Republici Hrvatskoj 7,5 posto stanovništva čini nacionalno-manjinsko stanovništvo.⁴ Ovaj značajan postotak jest i razlog da je svijest o kulturnoj i društvenoj raznolikosti koju Hrvatska ima upravo zahvaljujući nacional-

² *Racism and cultural diversity in the mass media*, ur. Jessika ter Wal, EUMC, Beč, 2002, str. 3, prema Malović, 2004a).

³ Ovaj se rad temelji na sljedećim studijama: "Analiza programa HTV-a i HR-a o zastupljenosti programa na jeziku i pismu nacionalnih manjina" te "Analiza zastupljenosti programa na jeziku i pismu nacionalnih manjina na lokalnim radijskim i televizijskim postajama u Republici Hrvatskoj".

⁴ Prema popisu stanovništva iz 2001. godine pripadnici 22 manjinske zajednice u Republici Hrvatskoj čine ukupno 7,47 posto stanovništva. Podatke o broju pripadnika pojedine nacionalne manjine za svaku županiju prema popisima stanovništva iz 1991. i 2001. godine vidjeti u Tatalović, 2005: 63-87.

nim manjinama percipirana toliko važnom da im je Ustavom RH zajamčena ravnopravnost te sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti, slobodno služenje svojim jezikom i pismom te kulturna autonomija (čl.15). Pripadnicima nacionalnih manjina zajamčeno je, između ostaloga, u području kulturne autonomije pravo na identitet, kulturu, vjeroispovijed, javno i privatno korištenje jezika i pisma, naobrazbu, ali i pristup medijima.

Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (NN 155/2002) izričito navodi (čl. 18):

"(1) Postaje radija i televizije na državnoj, regionalnoj i lokalnoj razini imaju zadaću promicati razumijevanje za pripadnike nacionalnih manjina, proizvoditi i/ili emitirati emisije namijenjene informiranju pripadnika nacionalnih manjina na jezicima nacionalnih manjina, stvaranje i emitiranje programa kojima se potiče i unapređuje održavanje, razvoj i iskazivanje kulturne, vjerske i druge samobitnosti nacionalnih manjina, očuvanje i zaštita njihovih kulturnih dobara i tradicije, te stvaranje i emitiranje programa kojima se pripadnici nacionalne manjine na tom prostoru upoznaju s radom i zadaćama njihova vijeća nacionalnih manjina i predstavnika nacionalnih manjina. Pravne osobe koje obavljaju djelatnost javnog priopćavanja (tisak, radio i televizija) omogućit će udrugama pripadnika nacionalnih manjina i institucijama nacionalnih manjina sudjelovanje u stvaranju programa namijenjenog nacionalnim manjinama.

(2) U državnom proračunu i proračunima jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave osiguravaju se sredstva za sufinanciranje programa radio i televizijskih postaja u njihovom vlasništvu namijenjenih nacionalnim manjinama, sukladno mogućnostima i prema kriterijima koje utvrdi Vlada Republike Hrvatske na prijedlog Savjeta za nacionalne manjine, odnosno nadležna tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave na prijedlog vijeća nacionalnih manjina.

(3) U cilju ostvarivanja prava pripadnika nacionalnih manjina na informiranje putem tiska te radija i televizije na pismu i jeziku nacionalne manjine pripadnici nacionalnih manjina, njihova vijeća nacionalnih manjina i predstavnici nacionalnih manjina, njihove udruge mogu obavljati djelatnost javnog priopćavanja (izdavati novine, proizvoditi i emitirati radijski i televizijski program i obavljati djelatnost novinskih agencija) u skladu sa zakonom."

Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina suglasan je sa standardima sadržanima u Povelji Ujedinjenih naroda, Općoj deklaraciji o pravima čovjeka, Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima, kao i dokumentima Vijeća Europe koji se odnose na ljudska i manjinska prava.

Prema Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina (NN 14/97), Hrvatska se obvezala priznati da

"pravo na slobodu izražavanja svakog pripadnika nacionalne manjine uključuje slobodu na vlastita mišljenja te na primanje i širenje informacija i ideja na manjinskom jeziku bez miješanja javnih vlasti i neovisno o granicama. (...) Strane su dužne osigurati, u okviru svojih pravnih sustava, da pripadnici nacionalne manjine ne budu diskriminirani glede pristupa medijima".

Europska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima (NN 18/97) obvezala je Hrvatsku da

"za korisnike regionalnih ili manjinskih jezika na području na kojem se oni govore (...) poštujući načelo neovisnosti i autonomije medija – u mjeri u kojoj radio i televizija imaju karakter javne službe – sačinii adekvatne odredbe s ciljem da odgovorni ponude programe na regionalnim ili manjinskim jezicima".

Upravo ostvarivanjem prava na javno informiranje i na obaviještenost pripadnika hrvatskih nacionalnih manjina i zajednica u inozemstvu, te ostvarivanjem prava nacionalnih manjina, programski sadržaji elektroničkih medija postaju od značajnog interesa za RH. To je zajamčeno i Zakonom o elektroničkim medijima (NN 153/2009) u članku 9. Zakon donosi i sljedeće odredbe:

"Uporaba hrvatskoga jezika nije obvezna u programima namijenjenim pripadnicima nacionalnih manjina u skladu s Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina" (čl. 4, st. 4);

"Djelatnost objavljivanja programskih sadržaja od interesa je za Republiku Hrvatsku kada se programski sadržaji odnose na: ostvarivanje prava na javno informiranje i na obaviještenost svih državljana Republike Hrvatske, pripadnika hrvatskih nacionalnih manjina i zajednica u inozemstvu, te ostvarivanje prava nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, (...)" (čl. 9) te

"Audiovizualni ili radijski programi trebaju osobito: (...) promicati razumijevanje za pripadnike nacionalnih manjina" (čl. 24).

Dodatno, i Zakon o Hrvatskoj radioteleviziji⁵ (NN 25/2003) ističe:

"U ostvarivanju programskih načela, HR i HTV će osobito: (...) proizvoditi i/ili objavljivati emisije namijenjene informiranju pripadnika nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, (...)" (čl. 5, st. 2);

"U programima HR-a i HTV-a zabranjeno je: poticati, pogodovati poticanju i širiti nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju i netrpeljivost, antisemitizam i ksenofobiju, kao i poticati na diskriminaciju ili ne-

⁵ Do predaje rukopisa ovog članka još uvijek nije usvojen novi Zakon o HRT-u. Vidi Prijedlog Zakona o Hrvatskoj radioteleviziji, Zagreb, srpanj 2010, <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=34444>, stranica posjećena 19.08.2010.

prijateljstvo prema pojedincima ili skupinama, zbog njihova podrijetla, boje kože, političkog uvjerenja, svjetonazora, itd." (čl. 8, st. 1); "Uporaba hrvatskog jezika nije obvezna u emisijama namijenjenima informiranju pripadnika nacionalnih manjina" (čl. 9, st. 4).

Otvorena je i mogućnost sufinanciranja posebnih programskih projekata za nacionalne manjine:

"Vlada Republike Hrvatske i HRT ugovorom će urediti međusobna prava i obveze glede emisija iz stavka 2. podstavka 4. i 5. ovog članka. Ovim ugovorom ne smije se ni u čemu ograničiti primjena programskih načela na sadržaj tih emisija ili programska nezavisnost HR-a i HTV-a." (čl. 5, st. 4).

Usvajanjem Zakona o elektroničkim medijima 2003. godine osnovan je i Fond za poticanje pluralizma i raznovrsnosti elektroničkih medija (čl. 63 i 64). Fond je osnovan kao proračunski fond, a financira se sredstvima iz državnog proračuna, a i HRT je, prema Zakonu o HRT-u (NN 25/2003), također obavezan od mjesečno prikupljenih sredstava na ime pristojbe 3 posto uplatiti Fondu u svrhu poticanja pluralizma i raznovrsnosti medija. Sredstvima Fonda potiče se proizvodnja i objavljivanje programskih sadržaja elektroničkih medija na lokalnoj i regionalnoj razini koji je od javnog interesa, a osobito je važan i za, između ostaloga, nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj. Odluku o dodjeli sredstava Fonda donosi Vijeće za elektroničke medije jednom godišnje, po objavljenom javnom natječaju.

HRT – medijski servis u službi javnosti

Osnovana kao javna ustanova, javna radiotelevizija, Hrvatska radiotelevizija (HRT) ima zadaću ponajprije točno, nepristrano i pravovremeno informirati sve građane Republike Hrvatske o svim novim, važnim ili zanimljivim događajima, pojavama, postignućima, zakonima, Vladinim odlukama, programima, idejama, mišljenjima, itd. Posredovanjem raznovrsnih informacija građanima stvaraju se pretpostavke za oblikovanje kvalificirane (informirane) kritičke javnosti kao najvažnijeg čimbenika svake demokracije. Nadalje, stvarajući pretpostavke za sučeljavanje različitih ideja i temeljitu i sveobuhvatnu kritičku javnu raspravu o općem dobru i javnim poslovima, zadaća je javnoga medijskog servisa omogućiti građanima spoznaju bitnih informacija, a time i razboriti izbor između različitih opcija, što je temeljni preduvjet svakog društvenog razvoja i napretka. Uz to, javno razotkrivajući različite nedemokratske i nezakonite postupke Vlade, zakonodavnih i pravosudnih organa ili pojedinaca te ukazujući na različite pojave i

oblike zlouporabe političke moći i vlasti te kršenja zajamčenih ljudskih prava i sloboda, javna televizija budi kritičku javnost i oblikuje javno mnijenje.⁶

U suvremenim demokratskim društvima javni medijski servis reflektira kako društvo vidi sebe, kako opisuje i razgraničuje predodžbe javnosti, nacije i države. Upravo iz tog razloga, zadaća je javne radiotelevizije prepoznati svoj poseban odnos prema nacionalnom identitetu i široj zajednici te kao sredstvo služenju javnome dobru. Zadaća joj je ne samo informiranje već i obrazovanje i odgoj javnosti: njegovanje i očuvanje materinjeg jezika, ali i manjinskih jezika; poučavanje o povijesti i kulturi zemlje i naroda, ali pritom ne zaboravljajući povijest i kulturu manjinskih naroda i skupina koje svojom raznolikošću upravo obogaćuju identitet zemlje; usvajanje općeprihvaćenih društvenih vrijednosti te visokih moralnih i etičkih standarda, poštujući prije svega prava svakog pojedinca, neovisno o njegovom podrijetlu, boji kože, nacionalnoj i etničkoj pripadnosti, političkom uvjerenju, svjetonazoru, zdravstvenom stanju, spolu, seksualnoj orijentaciji, itd. Poticanje pluralizma političkih, religijskih, svjetonazorskih i drugih ideja te pružanje mogućnosti da javnost bude upoznata s tim idejama – imperativ je svakog javnog medijskog servisa, pa isto mora vrijediti i za Hrvatsku radioteleviziju.

Programska ponuda javne radiotelevizije treba biti jednaka za sve građane, bez obzira na njihov stupanj obrazovanja, podrijetlo ili financijske mogućnosti. Kako u svojim programima tako i u kadrovskoj politici javni medijski servis treba reflektirati kulturnu raznolikost društva. Zadaća HRT-a nije proizvoditi program samo za većinsko stanovništvo te se iz tog razloga i opravdanost pojedinih emisija i sadržaja ne može mjeriti gledanošću. Naime programi i emisije namijenjene vrlo uskoj publici opravdani su i uz niske postotke gledanosti baš zato što i manjinskim skupinama mora biti zajamčen prostor u terminima javne HRT. HRT, kao javni medijski servis, najvažniji je subjekt na nacionalnoj razini u informiranju o manjinama i za manjine, ali i promoviranju, razumijevanju i društvenoj integraciji manjina u Republici Hrvatskoj.

Hrvatski radio i nacionalne manjine

"U skladu s Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina i Zakonom o HRT-u, Hrvatski radio kao javni servis posebnu pozornost posvećuje promicanju tolerancije, multietičnosti i interkulturalnosti. Diskriminacija na nacionalnoj ili vjerskoj osnovi te govor mržnje nemaju mjesta u programu Hrvatskoga radija. Govoreći brojkama – na svim programima emitiramo svaki tjedan 1100 minuta u posebnim emisijama. Kako se manjinskom problematikom ne treba baviti samo u takvim emisijama, ovoj minutaži treba dodati i sve ono što objavljujemo u redovitim informativnim emisi-

⁶ Više o načelima i zadaćama javnog medijskog servisa u: Car, 2006. i 2007.

jama, te u dnevnicima – U mreži Prvoga – i tjednicima – Građanski glas – emisija o civilnom društvu. Svakako treba istaknuti i emisije Religijskog programa koje u cijelosti provode Sporazum o zastupljenosti nekatoličkih vjerskih zajednica na Hrvatskome radiju. Osim stalnih termina i emisija namijenjenih nacionalnim manjinama, puno je važnije da se u svakodnevnom programu korektno artikulira odnos većine prema manjinama u Hrvatskoj", stoji u službenom izvješću Hrvatskog radija namijenjenog Saboru koji su pripremili glavni urednik Vladimir Kumbrija i direktor programa HR-a Duško Radić. (Izvješće o emisijama Hrvatskog radija namijenjenih nacionalnim manjinama u RH, Hrvatski radio, 6.3.2009.)

Važno je primijetiti da su predstavnici institucije istaknuli kako je prema njihovom mišljenju važnije da se u i svakodnevnom programu posvećuje prostor namijenjen manjinama. S obzirom na tako postavljenu tvrdnju, bilo bi nužno čim prije metodom analize sadržaja istražiti je li to samo deklarativna tvrdnja ili se zaista u svakodnevnom programu mogu pronaći manjinske teme.

Pripadnici nacionalnih manjina na Hrvatskom radiju danas mogu slušati dvije emisije specijalizirane za nacionalne manjine: *Agora* i *Multikulturu*. *Agora* se emitira dva puta mjesečno u programu HR1, utorkom, i traje 50 minuta (mozaična emisija o životu i radu nacionalnih manjina, reportaže, razgovori, intervjui). Emisija *Multikultura* emitira se svake subote od 16.05 do 17 sati, također na prvom programu HR-a, a reprizira se nedjeljom od 13.05 do 14 sati u programu *Glas Hrvatske*.

U sklopu *Glasa Hrvatske* svakodnevno se emitiraju vijesti na mađarskom i talijanskom jeziku (u trajanju od 10 do 15 minuta) koje proizvode Radio Osijek i Radio Pula i to je zapravo jedini program u dnevnom rasporedu emitiranja koji se proizvodi isključivo na jeziku manjina. Kao što će se vidjeti, to je ujedno i glavna razlika između programa Hrvatskog radija i Hrvatske televizije koja u sklopu emisije *Prizma* redovito objavljuje priloge na jeziku manjina. Radio Osijek emitira svaki dan emisiju za Mađare od 18.30 do 19 sati, a nedjeljom emisiju za Slovence od 19.15 do 19.45 sati.

Radio Rijeka svaki dan, osim nedjelje, emitira vijesti na talijanskome jeziku u trajanju do pet minuta u 10, 12 i 14 sati. Velika informativna emisija za talijansku manjinu u trajanju do 15 minuta, *Giornale radio*, emitira se svaki dan, osim nedjelje, u 16 sati.

Najviše prostora za manjine na njihovom jeziku posvećuje Radio Pula koja prema službenom Izvješću HR-a proizvodi:

- Vijesti za talijansku nacionalnu manjinu svaki dan u 11 i 14 sati;
- Veliku informativnu emisiju za talijansku nacionalnu manjinu *Mezz'ora italiana* svaki dan od 16.30 do 17 sati;
- Emisiju za nacionalne manjine *Duga* koja se emitira srijedom od 20.10 do 20.40;
- Emisiju *Pola piu* koja je financirana od talijanske Vlade i koja emitira se svaki dan od 17.05 u trajanju od 30 minuta.

Radio Knin također proizvodi program na jeziku nacionalnih manjina. Vjerska emisija namijenjena vjernicima pravoslavne vjeroispovijesti emitira se jednom tjedno: srijedom od 18.10 do 18.40 sati.

Radio Dubrovnik jedini unutar mreže proizvodi program za bošnjačku nacionalnu manjinu. Radi se o emisiji *Divan* – od 19.30 do 20 sati – svaki zadnji utorak u mjesecu.

Dok I. program Hrvatskog radija ne proizvodi program na jeziku nacionalnih manjina, činjenica je da regionalni centri u znatnoj količini doprinose tome da članove manjina na pravilan način informiraju o događajima koji se odnose na aktivnosti nacionalnih manjina, što kasnije i I. programu omogućava da prenese određene sadržaje, prije svega vijesti na jeziku manjina. U tome, kao što je rečeno, prednjači Radio Pula koja zaista može biti primjer drugim regionalnim centrima u nastojanju da temeljito izvijesti o aktivnostima talijanske nacionalne manjine.

Hrvatski radio od listopada 2002. godine na I. programu emitira emisiju o nacionalnim manjinama u Republici Hrvatskoj. Emisija je, na prijedlog novinarkе Milane Jelačić, nazvana *Agora*, što na grčkom znači sastajalište, a u staroj Grčkoj to je bilo mjesto susreta i rasprava. "U našem slučaju to je mjesto susreta naroda, jezika, vjera i običaja čija raznolikost, prema našem sudu, obogaćuje većinski hrvatski narod", ističe urednica.

"Raznolikosti raduju" moto je emisije koja se obraća nacionalnim manjinama u Hrvatskoj. "Uključivanjem tog dijela programa u cjelokupni program Hrvatskoga radija nastojali smo pridonijeti demokraciji i boljoj vladavini većine jer želimo graditi povjerenje među zajednicama i jačati stabilnost u i između država", napominje urednica Milana Jelačić Buzinska.

Agora se do rujna 2005. na I. programu Hrvatskoga radija emitirala jedan put mjesečno, a od tada, odlukom programskoga uredništva HR, emitira se dva puta mjesečno, i to u trajanju od 50-tak minuta, u stalnom terminu utorkom. Tom dinamikom do sada je emitirano oko 90 emisija, što znači da je emitirano više od 4500 minuta u zadnje četiri godine. Emisija obrađuje i pitanja političkog uključenja nacionalnih manjina u sustav Republike Hrvatske kako na državnoj tako i na lokalnoj razini.

U emisiji je gostovao velik broj ljudi, među kojima gotovo svi veleposlanici zemalja pripadnika manjina, pisci, kulturni radnici, umjetnici, kao i zanimljive osobe koje su govorile o kulturi i običajima manjina. Urednica ističe kako su posebno nastojali apostrofirati osobe koje su ostavile trag u hrvatskoj znanosti i kulturi. Obrađivali su i pojedine vjerske datume te običaje vezane uz njih. Ujedno su pratili i aspekte obrazovanja i školovanja, te običaje i kulturu manjinskih zajednica. U emisiji se nastoji ne zanemariti ni kulturni aspekt manjinskog suživota. Tako je, na primjer, u jednoj od emisija predstavljena vrlo značajna knjiga gospode Melite Švob *Povijest Židova* koja obrađuje razdoblje od dolaska Židova na ove prostore do vremena Holokausta, zaključuje Milana Jelačić Buzinska.

Emisija veliku pozornost posvećuje Romima i projektima kojima se Vlada RH uključila u aktivnosti poboljšanja njihova statusa i osiguravanja kvalitetnijeg života pripadnika te manjine (*Desetljeće za Rome*).

Prema potrebi, u emisiju se uključuju kolege iz drugih radijskih centara te izvještavaju o zbivanjima u manjinskim zajednicama. *Agora* je prepoznatljiva i po tome što nastoji progovoriti o svima aspektima manjinskih pitanja, ali prije svega zanimljivim popularnim pristupom.

2010. godine, prva emisija emitirana je 9.9.2010, uvedena je i nova emisija *Religijski forum* koja se bavi vjerskim zajednicama. U sklopu ove emisije, koja se emitira četvrtkom od 18.05-18.30 sati, pojavljuju se i teme koje se odnose na nacionalne manjine.

Problem zastupljenosti u redovnom programu

Urednici i novinari koji izvještavaju o nacionalnim manjinama često ističu negativna iskustva koja imaju u nastojanju da "manjinske teme" uvrste u programe redovnih informativnih emisija Hrvatskog radija. Nekoliko je učestalih prigovora. Načelno, možemo reći kako se ponekad stječe dojam da urednici ovim temama daju veći prostor samo u situacijama kada se pojavljuju dominantni politički manjinski predstavnici ili pak kada politički lideri u bilo kojem kontekstu spominju probleme manjina, dok se za redovne, svakodnevne aktivnosti vrlo teško pronalaze dodatne sekunde i minute. Zanimljivo je istaknuti kako se takvi pritisci povećavaju u predizbornim kampanjama. No ne radi se ovdje samo o načinu na koji se izvještava o manjinama. Problem je i s druge strane: manjinski predstavnici sami nerijetko političkim aktivnostima nastoje privući pozornost, a novinari samo reagiraju, odnosno prenose aktivnosti.

Znakovito je da smo na samom početku analize naveli izjavu odgovornih osoba koje, u maniri vizije uređivačke politike, i sami ističu kako prepoznaju da je važno raditi na uključenju manjine u svakodnevni program. S pozicije glavnog urednika programa, problem vremena i formata je posve razumljiv. Ponekad je vrlo teško u 20 minuta progovoriti o svim društvenim procesima ili aktivnostima toga dana u Hrvatskoj, uvrstiti prilog o manjinama koji prema uredničkom kriteriju možda nije događaj od nacionalnog značaja te još o tome izvijestiti temeljito i ujednačeno. No stječe se dojam kako se ponekad zbog samih formi gubi sadržajni smisao koji je potreban da bi se shvatio kontekst unutar kojega se govori o životu nacionalnih manjina. U tom smislu, izdvojene manjinske emisije, poput *Agore* ili *Multikulture*, služe kao izvrsno mjesto za plasiranje manjinskih tema, ali dugoročno takav pristup može voditi i svojevrsnoj getoizaciji. Neophodna je povećana osjetljivost urednika programa za nacionalne manjine u redovnom programu u svim informativnim emisijama.

Dakle, paralelno s razvijanjem programa za manjine, potrebno je ulagati dodatne napore, ali ujedno razvijati i strategije kojima bi se osigurala dodatna prezentacija nacionalnih manjina i u ostatku programa. Od javnog servisa se to očekuje i to je glavna razlika između programa u čijem financiranju, između ostalog, sudjeluju i predstavnici nacionalnih manjina (u vidu pretplate) u odnosu na klasične komercijalne programe za koje ne možemo

očekivati da će imati dovoljno osjetljivosti za programe manjina. Konačno, treba reći kako se od HRT-a očekuje ne samo zadržavanje postojećih minuta posvećenih manjinskom programu već i značajno razvijanje programa iz godine u godinu, što sada nije slučaj.

Nacionalne manjine gledane iz prizme HTV-a

Još dok je bila u sustavu Jugoslavenske radiotelevizije (JRT), Televizija Zagreb u svom je programu emitirala manjinske *Panorame* za Čehe, Mađare, Rusine, Slovake, Talijane i Ukrajinice. S demokratskim promjenama i početkom rata 1990. godine te formalnim izdvajanjem iz JRT-a u programu HTV-a stvorio se vakuum po pitanju programa namijenjenog pripadnicima nacionalnih manjina, što je donekle bilo i opravdano situacijom koju je nametnuo Domovinski rat. HRT je ušao u fazu dugotrajne transformacije iz državnog u javni servis, a najintenzivnije promjene doživio je tek s političkim promjenama 2000. godine kada je zabranjen izravni politički utjecaj prilikom izbora članova Programskog vijeća – glavnog nadzornog tijela HRT-a. Tada je započeo i proces de i re-ideologizacije HRT-ovog programa koji je u narednim razdobljima do danas ponekad više, a ponekad manje zadovoljavao temeljne standarde novinarske profesije – nepristrano i uravnoteženo informiranje javnosti.⁷

Svijest o kulturnoj i društvenoj raznolikosti, koju Hrvatska ima upravo zahvaljujući 7,5 posto nacionalnomanjinskog stanovništva, na HTV-u postoji još od 1993. Te se godine u ožujku počeo emitirati tjedni multinacionalni magazin *Prizma*. Od tada do danas, to je jedina emisija HTV-a koja se sustavno bavi nacionalnim manjinama u Hrvatskoj. Danas se ona emitira kao proizvod Redakcije za nacionalne manjine, iseljništvo i civilno društvo na čijem čelu je od 2002. godine urednica Daniela Draštata. Redakcija je pod ovim imenom osnovana 2006, a ranije se nazivala Redakcija za nacionalne manjine. Gotovo polovinu redakcije čine pripadnici nacionalnih manjina, odnosno poznavatelji jezika i kulture nacionalnih manjina. Uz *Prizmu*, postoji i emisija *Manjinski mozaik* te dvije dokumentarne koprodukcije. Prva je serijal dokumentaraca s ciljem promicanja interkulturalnosti pod nazivom *City folk*. Riječ je koprodukciji zemalja članica EBU-a.⁸ Svaka članica uključena u koprodukciju obvezala se proizvesti po jedan dokumentarac na temu interkulturalnosti u svojoj zemlji, a sve televizije uključene u projekt emitiraju cijeli serijal. Druga, vrlo slična, je koprodukcija *Romi u Europi*, također serijal dokumentaraca. Ovaj projekt važan je ne samo s aspekta romske nacionalne manjine u Hrvatskoj već i s aspekta interkulturalnosti jer prikazuje izmješnanost kultura kao jedno od važnih obilježja današnje Europe.

Emisiju *Prizma – Multinacionalni magazin* valja izdvojiti kao jedino trajno mjesto za promociju kulturnog nasljeđa i identiteta nacionalnih manji-

⁷ Više o transformaciji HRT-a iz državnog u javni servis vidi u: Car, 2006.

⁸ European Broadcasting Union je udruženje europskih javnih radiotelevizijskih servisa.

na u Hrvatskoj na HTV-u. Već 17 godina emitira se na I. programu HTV-a, gotovo uvijek u istom terminu, subotom između 13 i 14 sati, u trajanju od 45 do 60 minuta. Do sada je emitirano više od 850 emisija čime *Prizma* spada u red rijetkih emisija informativnog programa koje se emitiraju bez prestanka tijekom cijele godine (52 emisije godišnje). Emisija se financira isključivo sredstvima HRT-a, a koncipirana je kao mozaička emisija magazinskog tipa, vođena iz studija, s otprilike 12 do 15 priloga u formi izvještaja ili reportaža, a rjeđe vijesti. Teme koje obrađuje su prvenstveno aktivnosti udruga i institucija nacionalnih manjina (škole, centri za povijesna istraživanja, izdavačke ustanove i sl.); prati vijeća i predstavnike nacionalnih manjina, participaciju u vlasti na lokalnoj razini te rad saborskih zastupnika – manjinskih predstavnika; također prati kulturno-umjetničko djelovanje udruga te predstavlja uspješne pojedince ili zanimljive pripadnike nacionalnih manjina; obrađuje teme i probleme iz svakodnevnog života svih nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Prilozi su najvećim dijelom proizvedeni na jeziku manjina, uz pisani prijevod na hrvatskom jeziku. Autori priloga su novinari i novinarka iz redakcije, ali vrlo često i iz HTV-ovih centara i dopisništava diljem Hrvatske te se može reći da su čak njih 80 posto pripadnici nacionalnih manjina ili poznavatelji jezika i kulture nacionalnih manjina. U odabiru tema uvijek postoji svojevrsna pozitivna diskriminacija te se od nekih sadržaja ne očekuje isključivo izvrsnost da bi bili uvršteni u emisiju. Sama činjenica da je riječ o, primjerice, kulturno-umjetničkom stvaralaštvu manjinske zajednice, dovoljan je razlog da ekipa *Prizme* popratiti taj događaj. Također, pogrešno bi bilo paušalno zaključiti, kako se to često navodi u ostalim medijima, da se televizijski program za manjine svodi samo na folklor i sukobe. *Prizma* je primjer emisije koja obrađuje najširi spektar tema koje su važne za svakodnevni život i ostvarivanje prava manjinskih zajednica u Hrvatskoj. Pojedine nacionalne manjine zastupljene su u emisiji razmjerno njihovom udjelu u ukupnom stanovništvu te ovisno i o stupnju njihove organiziranosti (vidi Tablicu 1).

Budući da je riječ o malim zajednicama, komunikacija pripadnika nacionalnih manjina s urednicom i novinarima HTV-ove Redakcije za nacionalne manjine intenzivna je, i u pravilu je nemoguće da u redakciji ne budu obaviješteni o problemu ili događaju koji je od važnosti za određenu manjinsku zajednicu. Također, prije dvije godine redizajnirana je internetska stranica HRT-a te je osigurana posebna podstranica za manjine (s poveznicom na naslovnoj stranici) koja ne donosi samo izbor priloga iz *Prizme* već najšire obuhvaća teme i informacije vezane uz nacionalne manjine u Hrvatskoj. Kao takva, dodatni je i važan izvor informacija kako za manjine tako i o manjinama.

Valja napomenuti da je *Prizma* sudjelovala u nekoliko europskih projekata. U organizaciji EBU *Diversity and Intercultural Group* 2007. i 2008. godine realiziran je projekt *Muslimani u Europi*. U projektu je sudjelovalo 14 zemalja i snimljeno je 14 dokumentaraca o muslimanima u Europi, a hrvatski dokumentarac vidjelo je oko 40 milijuna gledatelja širom svijeta. Slično je realiziran i projekt *Inside ofside* o nogometu kao sredstvu društvene integracije nacionalnih manjina. Tijekom ljetnih mjeseci postoji su-

radnja razmjene reportaža među europskim javnim televizijama na način da svaka zemlja proizvede i razmijeni dvije reportaže od po 5 do 7 minuta na temu nacionalnih manjina. Dokumentarci realizirani u *Prizmi* emitirani su i na *Danima hrvatskog filma*, *Zagreb Doxu* te još nekim međunarodnim festivalima.

Tablica 1. Zastupljenosti pojedine nacionalne manjine u emisiji *Prizma* u 2008. i 2009. godini

PRIZMA Manjine / teme	2008.		2009.	
	Broj priloga	Minutaža	Broj priloga	Minutaža
Albanci	16	37:30	12	41:10
Austrijanci	5	13:00	1	2:40
Bošnjaci	51	2:26:50	45	2:08:10
Bugari	4	11:10	3	8:50
Crnogorci	27	1:03:55	20	55:40
Česi	46	2:24:20	47	2:22:10
Mađari	38	1:51:25	36	1:45:20
Makedonci	30	1:18:30	38	1:46:10
Nijemci	17	45:10	18	50:10
Poljaci	6	18:40	4	7:10
Romi	62	3:00:35	72	3:39:30
Rusini	8	19:30	12	37:20
Rusi	9	25:50	11	39:10
Slovaci	18	47:35	26	1:20:50
Slovenci	24	55:30	17	1:03:00
Srbi	87	4:24:55	83	4:33:30
Talijani	57	2:52:35	48	2:35:30
Turci	/	/	2	6:00
Ukrajinci	20	47:35	22	1:10:10
Vlasi	/	/	/	/
Židovi	59	2:52:05	57	2:52:50
Sabor / Vlada	14	31:50	7	23:10
Savjet za nac. manjine	6	12:40	9	22:10
Višenacionalni događaji	3	2:12:05	33	2:08:20
Interkulturalni događaji	27	1:17:00	24	1:22:40
Eurovizijska razmjena	4	28:45	1	6:10

Izvor: HTV, Redakcija za nacionalne manjine, iseljeništvo i civilno društvo, svibanj 2010.

Emisija *Prizma* dobila je 2007. godine nagradu HHO-a "Joško Kulušić" za doprinos u zaštiti i promicanju ljudskih prava na području medijskog djelovanja. Daniela Draštata, kao autorica dokumentarca *Pet* o likovnom odgoju u manjinskim školama u Hrvatskoj, 2003. godine dobila je nagradu na filmskom festivalu *At home* u Uzgorodu u Ukrajini, a na je istom festivalu dobila i nagradu za dokumentarnu emisiju *Češke žetvene svečanosti* –

Dožinky. Autorica je 2005. godine dobila i *Prix CIRCUM* – godišnju nagradu Europskog udruženja regionalnih televizija (CIRCUM) – u kategoriji *Cross Border* za emisiju *City folk Zagreb*, a iste godine pripala joj je i Godišnja nagrada HRT-a za doprinos, za projekt obrazovanja novinara. Ova posljednja nagrada namjerno je spomenuta u kontekstu izuzetno potrebnog obrazovanja novinara i urednika o izvještavanju i tretiranju nacionalnih manjina u programu javne televizije. Strategija razvoja i edukacija novinara u Redakciji za manjine je i više nego zadovoljavajuća budući je većina novinara više puta sudjelovala na seminarima EBU-a, seminarima CIRCUM Regional, edukacijama organiziranim u suradnji s ICEJ-om (Međunarodni centar za obrazovanje novinara). Međutim ovakav oblik obrazovanja se ne smije zaustaviti samo na novinarima Redakcije za manjine. Njima je možda ovakvo obrazovanje i najmanje potrebno budući su kao profesionalci već osviješteni o problemu i preporučenim načinima izvještavanja o manjinama. Ovakav tip obrazovanja nužan je novinarima i urednicima svih ostalih redakcija HTV-a kako bi i oni češće i ravnopravnije u svoje emisije uključili i priloge iz života manjinskih zajednica.

Program za manjine i o manjinama ne smije biti samo program koji proizvodi jedna redakcija HTV-a, neovisno o tome koliko ta redakcija dobro radi svoj posao. Manjine ne smiju biti izolirane tek u specijaliziranoj emisiji. Postoji suradnja novinara iz Redakcije za manjine s uredništvima informativnih emisija kao što su *Vijesti iz kulture*, *Dnevnik*, *Otvoreno*, *Dossier HR...* Povremeno se o nacionalnim manjinama govori i u emisijama *Dobro jutro Hrvatska*, *Hrvatska uživo*, *Zagrebačka panorama* te u *Županijskim panoramama* koje realiziraju HTV-ovi centri. Redakcija pučke i predajne kulture također povremeno prikaže sadržaje u kojima predstavi kulturnu baštinu nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Međutim riječ je o svega nekoliko priloga ili tema godišnje, što nikako nije dostatno. Točno je da nije uputno stvarati vijest od nacionalne važnosti tamo gdje vijesti nema, ali uključenost pripadnika nacionalnih manjina unutar priloga koji obrađuju teme i probleme važne za cjelokupno stanovništvo Hrvatske jest upravo ono što nedostaje u programima HTV-a. Primjerice prilikom anketiranja građana, pravilo je da se oni uvijek izjašnjavaju na hrvatskom jeziku. Povremena izjava na jeziku nacionalne manjine (s pisanim prijevodom) višestruko bi pomogla u procesu osvješćivanja većinskog stanovništva o prisutnosti manjina u društvu i načinu na koji one doprinose kulturnom i socijalnom bogatstvu društva, a s druge strane bila bi i pokazatelj veće uključenosti pripadnika nacionalnih manjina u život šire zajednice.

Pozitivan primjer su *Vijesti iz kulture*. Riječ o emisiji vrlo kratkog formata koja sadržaje iz kulturnog života i od važnosti za pripadnike nacionalnih manjina redovito uvrštava u izbor kratkih vijesti iz kulture.

Nedostatak multikulturalnosti

HTV, kao javni televizijski servis s nacionalnom pokrivenošću i još uvijek najvećom gledanošću u Hrvatskoj, ima moć svojim sadržajima značajno utjecati na kreiranje javnoga mnijenja, pa tako i na kreiranje opće percepcije o statusu i ulozi nacionalnih manjina u društvu. Problem koji se uočava u programu HTV jest pojednostavljivanje pojma multikulture koji se često svodi na pitanja nacionalnih prava manjina, festivale i manifestacije, ali ne i svakodnevna uključenost nacionalnih manjina u život šire zajednice, čime se podupire tako nepopularna "getoizacija" pripadnika nacionalnih manjina. Postojanje specijalizirane emisije kakva je *Prizma* potrebno je i neupitno u programu HTV-a. Međutim nije i dovoljno. U drugim emisijama informativnog programa, nacionalne manjine su relativno nezastupljene ili tek površno zastupljene, tretirane na način kao da je uvijek riječ o nekoj "posebnoj skupini". Multikulturalni sadržaji najbolje bi bili tretirani kada bi se dala prilika autorima iz različitih sredina i kultura da kao novinari, voditelji i urednici na HTV-u češće, neovisno o temama o kojima je riječ, spomenu primjere iz života manjinskih kultura. Iako je važno i korisno postojanje specijalizirane emisije za i o manjinama, različitosti i posebnosti društva valja prezentirati kroz redoviti program (ne samo informativni već i dječji, sportski, zabavni itd.) kako bi se ubrzala integracija manjinskih društvenih skupina u većinsko društvo, a da se pritom ne potisnu njihove nacionalne posebnosti.

Na HTV-u postoji zadovoljavajući broj novinara i urednika pripadnika nacionalnih manjina koji rade u informativnom, zabavnom, sportskom programu, međutim ostavljen je dojam da je njihovo zalaganje za isticanje kulturnih vrijednosti manjinske zajednice kojoj pripadaju još uvijek društveno neprihvatljivo. Drugim riječima, ne usude se na dnevnoj razini javno progovarati i navoditi primjere iz života nacionalne manjine kojoj pripadaju. Komentaristi voditelja u studiju mozaičkih, zabavnih ili sportskih emisija redovito se vezuju uz običaje, tradiciju i kulturu većinskog stanovništva (primjerice spominjanje bakalara za Badnjak, pokladnih krafni u veljači, dalmatinskih pjesama i slično). Novinari i urednici pripadnici nacionalnih manjina trebali bi isto tako u svojim emisijama neobavezno spomenuti ili prokomentirati običaje, tradiciju ili probleme svoje manjinske zajednice. To bi bio dokaz pune integriranosti nacionalnih manjina u hrvatsko društvo. Jer ako je društveno prihvaćeno da se voditelj u studiju u jednom trenutku s gostima našali na nekom hrvatskom dijalektu, zašto ne bi bilo jednako prihvatljivo našaliti se i na jeziku jedne od nacionalnih manjina, naravno uz prijevod, kako bi svi gledatelji razumjeli šalu.

Temeljni preduvjet za kvalitetnije izvještavanje o manjinama je bolje poznavanje medijske kulture te trajna edukacija novinara za izvještavanje o manjinama, kao i senzibiliziranje javnosti za teme različitosti. Dobri europski primjeri svakako su švedska javna televizija SVT, finska YLE ili nizozemska NPO. To su televizije u čijim je strategijama razložena i politika kulturne raznolikosti, a upravo je to ključni strateški dokument koji nedostaje HRT-u. Istaknute televizije propisanim kvotama nametnule su pozitivnu diskriminaciju pripadnika manjinskih zajednica (uglavnom useljeničkih) i

time osigurale njihovu ravnopravnost na svim razinama proizvodnje programa. Ove su televizije zaobišle geto, a sadržaj za različite i o različitim bez isticanja i posebnog naglašavanja inkorporiran je u sve programske sadržaje, od dječjeg i znanstvenog programa, preko zabave i sporta do informativnih emisija i političkih magazina.

Međutim nemoguće je jednostavno preslikati ovaj model i na HTV te očekivati da će time biti riješeni svi duboki društveni problemi s kojima se nacionalne manjine susreću, od stereotipa i etiketiranja do stigme i, na žalost, govora mržnje kojemu još uvijek svjedočimo u hrvatskim medijima. Ono što je HTV-u potrebno jest ponajprije ozbiljna programska i kadrovska strategija koja će u svim svojim segmentima ravnopravno uključiti i pripadnike nacionalnih manjina, a zatim sustavna edukacija novinara i urednika, ali ne samo onih iz Redakcije za nacionalne manjine koji su većinom već prošli slične seminare i koji su, budući su i sami uglavnom pripadnici nacionalnih manjina, dovoljno osviješteni o problemima izvještavanja za manjine. Edukacija je potrebna novinarima i urednicima informativnog, zabavnog, dječjeg, obrazovnog, dramskog i sportskog programa koji ne pokazuju dovoljan stupanj osjetljivosti i razumijevanja za raznolikosti. Tek tada će se s deklarativne razine uistinu moći prijeći i na najširu primjenu poštivanja ljudskih prava i prava manjina te ravnopravnost pripadnika nacionalnih manjina i pripadnika većinskog stanovništva u programu HTV-a.

Financiranje bez strategije – sadržaj bez analize kvalitete

Kada bismo se usredotočili samo na program na jeziku i pismu nacionalnih manjina na lokalnim radijskim postajama, došli bismo do razočaravajućih rezultata. Povezano je to i s radom Fonda za poticanje pluralizma i raznovrsnosti elektroničkih medija koji svake godine radijskim postajama koje zadovolje predviđene kriterije dodjeljuje sredstva putem javnog natječaja.

Većina radijskih postaja u Republici Hrvatskoj proizvodi program za nacionalne manjine zahvaljujući pomoći nadležnih institucija. Radi se, prije svega, o materijalnom tipu pomoći u okviru Fonda za poticanje pluralizma i raznovrsnosti elektroničkih medija. Svake godine od 2005. ta se sredstva dodjeljuju za postaje i programe koji udovoljavaju propisanim zahtjevima. U okviru istraživačke studije za Savjet za nacionalne manjine analizirali smo program ukupno 17 postaja korisnika Fonda u 2008. godini. Istodobno smo uzeli u obzir i dodatni uzorak od 32 radijske postaje, od ukupnog broja radijskih postaja, kako bismo provjerili u kolikoj mjeri te postaje posvećuju prostor temama koje se odnose na nacionalne manjine. Svi su urednici kontaktirani su telefonom u periodu od 10.4.–23.4.2009. godine. Za taj smo rad posebno angažirali troje studenata novinarstva s 2. i 3. godine. Jedina radijska postaja koja je u potpunosti odbila suradnju je Radio Drava, a od tri radijske postaje nismo mogli dobiti tražene podatke. Anketari su ih pokušali zvati više od četiri puta, uputili su dva maila s upitnikom, ali nisu dobili odgovor.

Urednici emisija za i o nacionalnim manjinama na radijskim programima odgovarali su na pitanja o sadržaju emisije, dinamici emitiranja, strukturi, temama kojima se bave, ali i o nacionalnim manjinama kojima posvećuju prostor.

Tablica 2. Radijske postaje koje su sudjelovale u istraživanju i pregled naziva emisija (2009)

Radijska postaja	Naziv emisije
Radio Ilok	Vysielanie v slovenskej reči
Radio Istra	Microfono aperto
Radio Daruvar	Češka vysilani
Radio Dunav	Spektar
Novi radio Zadar	Machiato na Kalelargi
Radio Sisak	Manjinski parlamentarac
Hrvatski radio Vukovar	Habis dunaju – emisija na češkom i bjeloruskom
Radio Pitomača	Manjinska potpora
Radio Valpovština	Različitosti – most povezivanja
Radio Banovina	Tu je moj dom
Radio Baranja	Emisija na mađarskom
Radio Labin	Settimanell albanese
Media mix radio 105	Emisija za Rome
Novi radio Đakovo	Most
Radio Borovo	Baština
Radio Quirinus	Bakina škrinjica
Hrvatski radio Gospić	Povratak i obnova

Od ukupno 19 postaja koje su primile potporu, povratnu reakciju dobili smo od njih 17, a urednici i novinari vrlo su rado dali konkretna pojašnjenja i dodatne informacije potrebne za analizu. Zajednički dojam analitičara je da pozdravljaju ovo istraživanje i raduje ih da se netko raspituje o sadržaju emisija koje stvaraju. Razlike u pristupu mogu se vidjeti između sredina u kojima su istaknute aktivnosti nacionalnih manjina, u odnosu na one u kojima se ne može reći da manjine postoje kao subjekt u punom smislu riječi. To se odražava i na način izvještavanja, odnosno pristup urednika određenoj manjini.

Najstarija emisija namijenjena nacionalnim manjinama, *Češka vysilani*, emitira se od 1968. godine na Radio Daruvaru. To je jedina radijska postaja koja je uspjela zadržati kontinuitet emitiranja i u vrijeme rata i zaista se radi o svojevrsnoj instituciji. Odgovorni urednici s poštovanjem govore o timu koji uređuje i proizvodi ovu emisiju.

Do 2003. godine pokrenuto je ukupno pet emisija, a od tada dolazi do velikog porasta broja emisija. Tako je samo 2005. (te godine je zaživio i Fond) pokrenuto čak pet emisija na isto toliko radijskih postaja. Sljedeće godine utemeljene su tri nove emisije, 2007. još dvije, a 2008. i naredne dvije. Dakle, u periodu od 1968. do 2005. postojalo je manje radijskih emisija

namijenjenih nacionalnim manjinama nego u zadnje četiri godine. Bilo bi pretenciozno tvrditi kako je to primarno rezultat nastanka Fonda jer treba imati na umu kako je upravo tih godina donesena većina zakona o manjinama i ostalih pozitivnih pravnih propisa koji su zapravo stvorili podlogu. Nesumnjivo, rad Savjeta i Ureda za nacionalne manjine Vlade RH odigrao je veliku ulogu i pružio trajni oslonac svim novinarima i urednicima koji su odlučili razvijati projekte za nacionalne manjine. Upravo se ta institucionalna pomoć, prema iskustvu lokalnih novinara, pokazuje kao presudna u realizaciji emisija.

Pogled u strukturu emisija otkriva kako se primarno radi o tjednim emisijama. Samo su dvije radijske postoje emitirale emisije za nacionalne manjine svaki dan (Radio Daruvar i Novi radio Zadar). Slijede tri emisije koje se emitiraju dva puta mjesečno, a preostale jednom mjesečno. Najveće su razlike u trajanju emisija. Naravno, dnevne emisije u pravilu traju kraće od mjesečnih (15 do 30 minuta, dok mjesečne uglavnom traju od pola sata do sat vremena). Sama dužina trajanja ne jamči ujedno i kvalitetu. Mnogo više nam govori podatak o tome koliko novinara i ostalih medijskih djelatnika sudjeluje u proizvodnji emisije. Ovdje se vide najveće razlike između pojedinih postaja.

Razlike su velike. Dok na Radio Pitomači jedan novinar uređuje tjednu emisiju u trajanju od 60 minuta, na Radio Valpovštini četiri novinara proizvode tjednu emisiju u dvostruko kraćeg trajanja. Treba reći i kako je iz Fonda više sredstava upućeno Valpovštini nego Pitomači. Radio Dunav i Radio Daruvar imaju najviše zaposlenih medijskih djelatnika za emisije namijenjene nacionalnim manjinama, Daruvar čak šest. Navodimo i primjer Radio Banovine koja za mjesečnu emisiju angažira tri novinara, što je u pravilu prosjek za tjedne emisije. Ovi podaci svakako zaslužuju detaljniju analizu i prvi su indikator slabe razvidnosti realizacije projekta, a nedostaju i konkretni troškovnici temeljem kojih se emisije realiziraju.

Prije nego krenemo analizirati strukture emisija, treba se osvrnuti na još jedan važan podatak, a to je vrijeme emitiranja. Poznato je kako je radio najslušaniji od 7 do 12, te od 17 do 19 sati. To je ujedno radijsko vrijeme marketinški najviše promovirano, a nerijetko su minute i sekunde upravo u tom vremenu i najskuplje. Ni jedna od analiziranih emisija ne emitira se u navedenom jutarnjem terminu. Dva su moguća razloga. Prije svega, to je vrijeme u kojem je inače malo govornih emisija u trajanju duljem od 15 minuta. Drugi se razlog odnosi na činjenicu da urednicima manjinske teme u tom periodu nisu atraktivne jer se odnose na – manjine. A urednici, u želji da povećaju profit, nastoje doći do što većeg broja korisnika. To nas dovodi do ključnog polaznog pitanja, zapravo svojevrsnog istraživačkog problema: proizvode li se ovi programi isključivo za predstavnike manjine ili se ujedno želi informirati i predstavnike većine? Odgovor na ovo pitanje određuje onda i vrijeme emitiranja, ali svakako bi jedna od preporuka trebala ići u smjeru nastojanja da se manjinske teme prezentira u vrijeme kada radijski program sluša i većina, odnosno kada se najlakše do njih može doći, a to su upravo rani jutarnji sati i kasno poslijepodne.

Struktura radijskih emisija i nacionalna pripadnost medijskih djelatnika

Struktura emisije govori najviše o pristupu uređivanju i selekciji vijesti. Ona ujedno pokazuje angažiranost novinara i urednika i motivaciju u pripremi emisije. Velika je razlika između emisije snimljene unaprijed i onih koje se emitiraju uživo. Sa snimljenim emisijama teže je postići aktualnost, ali zato se radi u pravilu o dobro pripremljenim emisijama koje su koncipirane na bazi 2-5 priloga, često uz gosta u studiju, koji se ponekad može uključiti i putem telefona. Struktura pokazuje i ozbiljnost u pristupu, budući da dobro napisani scenariji emisija jamče bolju komunikaciju i odašiljanje poruke javnosti.

Većinu programa emisija za nacionalne manjina na radiju proizvode predstavnici većine. Na 12 postaja nema zaposlenih pripadnika nacionalnih manjina, čak ni u vidu vanjskih suradnika ili stručnjaka savjetnika za izradu programa. Stoga je potrebno istaknuti Radio Ilok na kojem su dva honorarna djelatnika pripadnici nacionalnih manjina, Radio Daruvar koji zapošljava tri pripadnika, Radio Borovo na kojemu su svi zaposleni pripadnici nacionalne manjine, te Hrvatski radio Vukovar koji ima jednu vanjsku suradnicu koja predstavlja Rusine.

Dominantne teme u radijskim emisijama

Struktura emisije o kojoj smo raspravljali odražava se i na tematski odabir. Ali razlike su uočljive primarno s pozicije stvaranja događaja. Čini se kako je glavna karakteristika manjinskog djelovanja u tome što stvaraju događaje na koje urednici i novinari reagiraju. Za pretpostaviti je da će u takvim situacijama biti znatno manje negativnih predznaka nego kada bi inicijativa bila na urednicima i novinarima. Recimo da na jednom lokalnom radiju, u minutama koje su rezervirane za manjine, novinar nema tema koje bi stavio u tjednu emisiju. On zapravo čeka inicijativu manjina i na taj način postaje u punom smislu manjinski novinar koji vjerno prenosi događanja. Upravo zbog tih rezerviranih minuta urednicima je u neku ruku lakše proizvoditi program budući da znaju da će taj termin biti popunjen. U redovnom, dnevnom informativnom ritmu to ne mora biti slučaj izvan emisija koje ne spadaju u taj dio. Nekoliko je glavnih tema prema percepciji urednika:

- Kultura i kulturne manifestacije (ističe 10 od 17 urednika);
- Svakodnevni život određene manjine (ističe 4 od 17 urednika);
- Politika (ističe 1 od 17 urednika);
- Gospodarstvo (ističe 1 od 17 urednika).

Smatramo važnim istaknuti kako je povratak i obnovu kao glavnu temu istaknuo samo jedan urednik, što zapravo zabrinjava budući da se radi o manjinama i područjima u kojima je povratak upravo ključno pitanje za

punu integraciju manjina u društvo. Iz razgovora se vidi i da ne postoji jasna strategija izvještavanja jer nema velikog spektra tema.

Ako smo u poglavlju o strukturi emisije vidjeli kako je u samom nacrtu i programu emisija da primarno izvještavaju o aktivnostima manjina, onda se čini kako se to zaista i ostvaruje u javnosti. Dakle, ono što manjine proizvode kao događaj, urednici i novinari onda i prate. Jesu li te mogućnosti do kraja iskorištene i postoji li šansa za kvalitetniji pristup, određenost prema ostalim važnim temama poput gospodarstva i povratka? Kultura će, jasno je, dovesti do pozitivnog tretmana i određenja prema manjinama, što je dio puta prema punoj integraciji manjina, no manjine možda nisu svjesne da u regijama u kojima postoje i posebne manjinske emisije treba koristiti te mogućnosti i otvarati svaku temu koja je od životne važnosti manjinama diljem Hrvatske.

Na primjeru izvještavanja o manjinama u radijskom programu do punog izražaja dolazi važnost i dominantnost institucija koje predstavljaju manjine na svim razinama i u svim društvenim područjima. Suradnja s manjinama bez institucija bila bi na neki način nezamisliva iz percepcije urednika i novinara. Institucije kao izvor informacija pružaju veliki oslonac novinarima u njihovom radu, pogotovo u trenucima kriznih situacija, kakvih na sreću, kada govorimo o manjinama na lokalnoj razini, u pravilu nema u velikoj mjeri.

Postoji značajna razlika između suradnje na nacionalnoj i na regionalnoj razini. Radi se, prije svega, o pristupu izvorima. Na lokalnoj razini izvori uspostavljaju blisku suradnju s novinarima i urednicima jer u tome vide veliku međusobnu korist. Isto se događa i kod svih protokolarnih događaja, a upravo su kulturni uglavnom takvi događaji.

Postaje koje su se već prije jasno odredile prema promoviranju jedne manjinske zajednice i kod institucija kao izvora informacija navode upravo one lokalne institucije koje se nameću kao glavni informatori. Moramo istaknuti kako je svega par urednika i novinara naglasilo krovne manjinske udruge i tijela Vlade zadužena za odnos s nacionalnim manjinama kao glavne institucije. To je i razumljivo jer lokalna tijela imaju mnogo više konkretnih informacija.

Osim lokalnih tijela, česti izvori informacija su i KUD-ovi koji imaju veliku tradiciju u cijeloj Hrvatskoj, a očito je da su kod nekoliko manjina uspostavljeni izuzetni odnosi i s veleposlanstvima, no i s medijima u domicilnoj državi, što su svakako dobri primjeri suradnje koji bi trebali biti poticaj ostalima. I ovaj podatak sugerira da se ozbiljnije promišlja o neizostavnoj važnosti kulturnih tema preko kojih je zaista najlakše osvojiti medijski prostor. Eventualna strategija bi morala ići u tom smjeru. Nužno je dodatno inzistirati na uskoj povezanosti i suradnji navedenih institucija, ali i snažnije nametnuti svoje sadržaje upravo preko uspostavljenih i prepoznatih kanala.

Konačno, istraživanje pokazuje kako se kod pripadnika nacionalnih manjina još uvijek ne mogu prepoznati istaknuti pojedinci, odnosno prisutnost personaliziranog pristupa, u kojemu se o manjinama neće uvijek izvještavati poopćeno, već konkretno, na pojedinačnim primjerima.

Provedena analiza pokazuje kako uspješno financiranje programa za nacionalne manjine na radijskim postajama ne podrazumijeva nužno i kvalitetan program. Broj postaja korisnica Fonda mijenja se iz godine u godinu, ne postoji javna revizija utrošenih sredstava, a javnosti nisu dostupni posebni troškovnici koji bi pokazali razvidnost u trošenju. Ukazali smo i na brojne nelogičnosti u dodjeli sredstava budući da se radi o nesrazmjeru između dodijeljenih sredstava i dužine trajanja emisija te dinamike objavljivanja. Dok na Radio Pitomači jedan novinar uređuje tjednu emisiju u trajanju od 60 minuta, na Radio Valpovštini četiri novinara proizvode dvostruko kraću tjednu emisiju.

Većinu programa emisija za nacionalne manjine na radiju proizvode predstavnici većine. Mali broj predstavnika nacionalnih angažiranih u realizaciji programa nije jamstvo da će se u potpunosti progovoriti o svim temama koje manjine smatraju bitnima. Stoga je svakako potrebno povećati broj novinara pripadnika nacionalnih manjina i sustavno ulagati u njihovu edukaciju. Takav pristup ne vodi marginalizaciji većine, budući da ni na jednom radiju ne bi bilo dobro niti da su svi zaposlenici isključivo predstavnici manjine. Potrebno je naime uskladiti taj međuodnos i na taj način promicati toleranciju.

Smatramo važnim istaknuti kako je povratak i obnovu kao glavnu temu u istraživanju istaknuo samo jedan urednik, što zabrinjava budući da se radi o manjinama i područjima u kojima je povratak upravo ključno pitanje za punu integraciju manjina u društvo.

Konačno, na primjeru izvještavanja o manjinama u radijskom programu do punog izražaja dolazi važnost i dominantnost institucija koje predstavljaju manjine na svim razinama i u svim društvenim područjima. Očekuje se dodatni poticaj krovnih nacionalnih manjinskih udruga koje bi trebale ulagati više napora u povezivanje s njihovim lokalnim podružnicama. Uočeni pozitivan pristup nacionalnim manjinama, koji je rezultat predstavljenosti kulturnih aktivnosti, treba nastaviti i ulagati dodatni napor da se ta suradnja pojača i proširi i na ostale medije u svim hrvatskim regijama. To će biti moguće jedino uz trajnu edukaciju novinara i urednika koji proizvode program za predstavnike manjina, što je dosada bila najslabija točka kod većine lokalnih radijskih tvrtki.

Kako bi se povećala predstavljenost manjina u programu svih elektroničkih medija nužno je predložiti i izmjene Zakona o elektroničkim medijima prema kojima bi svaka postaja s nacionalnom koncesijom bila obvezna proizvoditi kratke specijalizirane emisije za manjine. To je nužno kako bi se radijski eter ispunio sadržajem koji će imati za cilj da predstavnike većine informira o aktivnostima manjina i na taj način stvara pozitivno ozračje za punu integraciju te stvaranje ozračja za miran suživot manjina i većine.

Lokalne televizije – unificirani prioriteti

Liberalizacija televizijskog tržišta na lokalnoj razini u Hrvatskoj započela je još krajem 80-ih godina kada su u Zagrebu pokrenute televizije

Zagreb 3 (Z3) i OTV, a u Splitu TV Marjan. Osnivanje i emitiranje lokalnih televizija prethodilo je usvajanju zakonskog uporišta za njihovo djelovanje. Situacija se promijenila tek 1994. godine kada je donesen tada novi Zakon o telekomunikacijama kojim je dopušteno privatno vlasništvo nad radijima i televizijama.⁹

Privatizacija, a time i pluralizacija televizijskog medijskog prostora u Hrvatskoj, svakako je pozitivno utjecala na proces medijske demokratizacije. No nedostatak kapitala i stranih ulagača, gospodarstvo oslabljeno ratom i ograničeno reklamno tržište, bili su preduvjet da novoosnovane privatne televizije, djelujući na lokalnoj razini i uz simbolična ulaganja, nisu mogle predstavljati stvarnu konkurenciju HTV-u. Budući su lokalna tržišta vrlo mala, zbog nemogućnosti stjecanja prihoda potrebnih za opstanak, lokalne televizije bježe pod skute državne uprave – županijskih ili gradskih vlasti ili lokalnih gospodarstvenih moćnika.

Prema podacima Agencije za elektroničke medije (AEM), u Hrvatskoj dozvolu za emitiranje trenutno ima 21 lokalna televizija¹⁰ (v. Tablicu 1), od kojih 13 ima gradsku ili širu gradsku koncesiju, a ostale županijsku ili regionalnu koncesiju (koncesiju za područje dviju županija ili primjerice Grada Zagreba i Zagrebačke županije).

Zadaća ovog istraživanja bila je provjeriti u kojoj su mjeri nacionalne manjine zastupljene u programima lokalnih televizija u Hrvatskoj. Jedan od motiva lokalnim televizijama za kreiranje sadržaja o i za nacionalne manjine svakako su sredstva iz Fonda za poticanje pluralizma i raznovrsnosti elektroničkih medija za koja elektronički nakladnici imaju pravo aplicirati na godišnjem natječaju. Sredstva iz Fonda dodjeljuju se temeljem vrednovanja predloženih emisija, ukupnog programa i djelatnosti, a kategorije prema kojima se ocjenjuju predloženi programski sadržaj su: ostvarivanje prava na javno informiranje; poticanje kulturne raznolikosti i njegovanje baštine; razvoj odgoja, obrazovanja, znanosti i kulture; poticanje stvaralaštva na narječjima hrvatskoga jezika; poticanje posebnih programa na područjima od posebne državne skrbi; poticanje programa za nacionalne manjine u RH; poticanje razvoja svijesti o ravnopravnosti spolova; poticanje kvalitete programa za djecu i mlade kojima je cilj promicanje njihove dobrobiti.

Uvidom u natječajnu dokumentaciju Agencije za elektroničke medije za 2008, 2009. i 2010. godinu, u nameće se zaključak da su nacionalne manji-

⁹ U kolovozu 1995. godine podijeljene su prve koncesije. Na županijskoj razini dobile su ih Slavenska televizija, Osijek i Vinkovačka televizija, Vinkovci, a na gradskoj razini dobile su ih Televizija Jadran iz Crikvenice, Televizija Čakovec, Karolina iz Karlovca, Televizija Moslavina iz Kutine, TV Nova iz Pule, RI-TV iz Rijeke, Televizija Marjan iz Splita, TV Magic iz Zadra te OTV iz Zagreba. Tijekom 1996. i 1998. koncesije su dobile još i ATV iz Splita, Nezavisna istarska TV iz Pazina, Varaždinska TV, Kanal RI iz Rijeke. Promjenom Zakona o telekomunikacijama iz 1999. omogućeno je umrežavanje za komercijalne televizije te je osnovan CCN (Croatian Cable Network). U svibnju 1999. nakon raspisivanja koncesije, dodijeljena je i koncesija za obavljanje djelatnosti televizije na državnoj razini. Takvu je koncesiju dobila Nova TV iz Zagreba. Od 2003. godine Zagreb je dobio novu gradsku televiziju Z1. 2003. godine, privatizacijom trećeg kanala HTV-a, RTL je postao drugi komercijalni konkurent na državnoj razini. Za nadzor sustava privatne radiodifuzije i izdavanje koncesija bilo je zaduženo Vijeće za telekomunikacije, kasnije Vijeće za radio i televiziju, a od 2003. godine Vijeće za elektroničke medije.

¹⁰ Popis televizijskih nakladnika dostupan je na: http://www.e-mediji.hr/nakladnici/televizijski_nakladnici.php, stranica je posjećena 19.08.2010.

ne vrlo slabo zastupljene u programima. Ipak, započet ćemo s pozitivnim primjerima.

Televizija Slavonije i Baranje (STV) osnovana je 1992. godine te ima koncesiju za područje Osječko-baranjske županije. Budući da je na području te županije najzastupljenija mađarska nacionalna manjina, i u programu STV-a postoji posebna emisija na mađarskom jeziku *Dravataj* (područje rijeke Drave) koja se emitira od 2002. godine, a realizira je vanjsko-suradnička redakcija i svi su pripadnici mađarske nacionalne manjine. Emisija je koncipirana i u cijelosti snimljena na mađarskom jeziku, s pisanim prijevodom na hrvatski jezik. Struktura emisije je magazinskog tipa, vođena je iz studija, a propituje i obrađuje aktualna društveno-politička zbivanja poglavito vezana uz pripadnike mađarske nacionalne manjine na području gledanosti STV-a, potom teme i pitanja vezana uz ostvarivanje programa kulturne autonomije pripadnika mađarske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj, a dio emisije posvećen je temama provedbe zakonskih propisa po pitanju ostvarivanja prava nacionalnih manjina, kao i temama i problemima iz njihovog svakodnevnog života. Ovoj su emisiji sredstva iz Fonda dodijeljena 2008. i 2010. godine.

Nacionalne manjine još se spominju i u dnevnoj informativnoj kontakt emisiji *Otvoreni studio* i tjednoj informativnoj emisiji *TV tjednik* koje su sredstva dobile u 2009. godini, a *Vijesti plus*, desetominutna emisija koja se emitira neposredno nakon središnjih vijesti, sredstva je dobila za 2010. godinu. Sve ove informativne emisije povremeno donose vijesti i o nacionalnim manjinama koje obitavaju na području Osječko-baranjske županije, a to su prije svega Mađari, Srbi, Slovaci, Nijemci, Austrijanci i Makedonci. Najčešće je riječ o izvještajima o dnevnim događanjima, obilježavanjima dana pojedine nacionalne manjine, koncerti i drugi kulturni događaji, njihova okupljanja i druženja.

Varaždinska televizija također je utemeljena 1992. godine, a od 2006. godine ima regionalnu koncesiju te signalom pokriva više od 70 posto regije sjeverozapadne Hrvatske. Prema službenim podacima na području sjeverozapadne Hrvatske živi oko 10.000, a neslužbeno gotovo 30.000 stanovnika romskog podrijetla. Na području Varaždinske županije najzastupljenija je romska nacionalna manjina, stoga i u programu VTV-a postoji specijalizirana emisija *Svijet Roma* koja se emitira posljednjih pet godina. Riječ je o polusatnoj emisiji koja se emitira dvaput mjesečno čija je zadaća sustavno prikazati život Roma u sjeverozapadnoj Hrvatskoj – kako žive, čemu se nadaju, što im smeta, kako se većinsko stanovništvo odnosi prema njima itd. Emisija najčešće obrađuje teme vezane za tradiciju i kulturu romske zajednice te obrađuje pitanja i probleme vezane uz obrazovanje te podizanje razine kvalitete života ove nacionalne manjine; od obrazovanja, komunalnih tema vezanih uz romska naselja, problema nezaposlenosti pa sve do kulturnog stvaralaštva i čuvanja romskog nacionalnog identiteta. Strukturno, emisija je magazinskog tipa koncipirana od reportaža koje kroz razgovor s pripadnicima romske manjine prikazuju s kojim se sve problemima susreću Romi u svakodnevnom životu i kako ih rješavaju. Reportaže su često popraćene romskom glazbom što je dodatna pozitivna promocija romskog glazbenog stvaralaštva. Voditeljica emisije je Natalija Ignac, mlada Romkinja,

uspješna studentica koja svojim primjerom najbolje potvrđuje mogućnosti i perspektivu koja je na raspolaganju pripadnicima romske zajednice u Varaždinskoj županiji. Uredništvo emisije surađuje prvenstveno s udrugom "Romi za Rome u Međimurju". Iz Fonda za poticanje pluralizma i raznovrsnosti elektroničkih medija, VTV je za emisiju *Svijet Roma* dobio sredstva 2008. i 2010. godine. Posljednje dvije godine planirana je i emisija *Romska glazba* koja bi afirmirala romsku glazbu i glazbenik, ali nije realizirana. Romi su česta tema i dnevnih informativnih emisija VTV-a.

Za ovu je godinu planirana i emisija *Susjedi* koja bi bila realizirana u sklopu projekta "Televizija bez granica" koji VTV zajednički provodi sa slovenskim televizijama RTS iz Maribora i IDEA TV iz Murske Sobotice te TV Szombathely iz Mađarske, a bila bi namijenjena pripadnicima slovenske i mađarske nacionalne manjine koji žive na području sjeverozapadne Hrvatske, ali do jeseni 2010. nije realizirana.

Televizija 4 rijeke (TV4R) ima koncesiju za emitiranje na području grada Karlovca. U Karlovačkoj županiji 2001. godine (prema popisu stanovništva) živjelo je nešto više od 140.000 stanovnika, a od toga oko 17.500 osoba pripadalo je nekoj nacionalnoj manjini. Najbrojnija nacionalna manjina je srpska koja prema tom popisu broji 15.651 osobu, ili 11 posto stanovništva Županije. U Karlovcu su najaktivnija udruženja srpske i bošnjačke manjine, ali i albanske i slovenske. U programu TV4R postoji emisija *Iver* – multinacionalni magazin, koja se emitira od 2005. godine, a namijenjena je manjinama na području Karlovačke županije. Emisija pruža pregled događanja koja se odnose na manjine, obrađuje pitanja ostvarivanja Ustavom i zakonom zajamčenih prava nacionalnih manjina te prikazuje njihove aktivnosti. Ova je emisija iz Fonda dobila sredstva za 2008. i 2009. godinu. U programu TV4R povremeno se emitira i talk show *S razlogom* koji ponekad obrađuje teme o manjinama. Uz to, redoviti informativni program pokriva dnevne događaje koji se tiču religijske problematike (islamske, pravoslavne i ostalih vjera).

Vinkovačka televizija (VKTV) je osnovana 1993. godine. Ima koncesiju za TV-djelatnost na području Vukovarsko-srijemske županije. Emisija *Suživot* na VKTV-u emitira se već šest godina, a govori o životu pripadnika nacionalnih manjina s područja Vukovarsko-srijemske županije u kojoj 1/5 ukupnog stanovništva čine pripadnici nacionalnih manjina (srpske, mađarske, rusinske, ukrajinske, slovačke, njemačke, austrijske, bošnjačke, romske, albanske i židovske) te je to županija s najvećim brojem različitih nacionalnih manjina u Hrvatskoj. *Suživot* najčešće donosi pregled događanja koji se odnosi na različite društvene, kulturne, vjerske i športske aktivnosti iz života nacionalnih manjina (folklor, okrugli stolovi, tribine i sl.). Emisija traje pola sata, a emitira se svaka dva tjedna. Riječ je o mozaičkoj emisiji sačinjenoj od nekoliko priloga čije se najave emitiraju iz studija. Za emisiju *Suživot* VKTV je iz Fonda sredstva dobio u 2008. i 2010. godini.

TV Nova je nositelj koncesije na razini Grada Pule, a emitira od 1996. godine. U programu TV Nove od rujna 2004. godine postojala je tjedna emisija specijalizirana za talijansku nacionalnu manjinu u Istri – *Comunita'*. Tematski je obuhvaćala aktivnosti vezane za rad pulske i okolnih zajednica Talijana (sport, kultura, politika), kao i područje školstva te njihov svako-

dnevni život – poput fažanskih ribara ili vodnjanskih vinogradara i maslinara, kao i rad mnogih umjetnika. Riječ je o mozaičkoj emisiji koja nije vođena iz studija, već se sastojala isključivo od priloga snimljenih na terenu. Za ovu emisiju TV Nova je iz Fonda za poticanje pluralizma i raznovrsnosti elektroničkih medija dobila sredstva za 2008. godinu. Emisija se u međuvremenu vjerojatno prestala emitirati jer se u natječajnoj dokumentaciji za 2010. godinu navodi kao planirana emisija, a ne ona koja se emitira. Za 2010. godinu ponovno su joj dodijeljena sredstva iz Fonda.

Televizija Primorja i Gorskog kotara (RiTV) ima koncesiju za grad Rijeku, a s emitiranjem vlastitoga programa započela je 1998. godine. Tek odnedavno u programu ima polusatnu kontakt emisiju *Iz drugog kuta* namijenjenu nacionalnim manjinama grada Rijeke i Primorske-goranske županije koja se emitira dva puta mjesečno. U razgovoru s gostima nastoji se predstaviti kultura jedne nacionalne manjine, ali i njezine aktivnosti, planovi te problemi s kojima se susreće. Emisija je mozaičkog tipa, vođena je iz studija, sa snimljenim priložima, razgovorima s veleposlasticima, povjesničarima i drugim stručnjacima te snimkama s kulturnih manifestacija koje su organizirale nacionalne manjine. Svaka emisija nastaje u suradnji s nacionalnom manjinom čiji pripadnik bude gost u studiju.

Uz to, u informativnoj emisiji *Dobar dan Rijeko* koja se emitira radnim danima, povremeno se objavljuju teme vezane za nacionalne manjine, kao i u tjednoj emisiji *Naše užanci* koja promiče kulturne raznolikosti. U 2008, 2009. i 2010. godini RiTV je iz Fonda dobila sredstva za emisiju *Barufe pod urun* – informativnu kontakt emisiju koja 15 posto svoga sadržaja posvećuje nacionalnim manjinama.

Nezavisna istarska televizija (NIT) osnovana je 1995. godine, a svoj program kao televizija sa županijskom koncesijom emitira od 1998. godine. Na području Istre najzastupljenija nacionalna manjina je, naravno, talijanska. NIT proizvodi i emitira emisiju na talijanskom jeziku *Non solo cronaca* – tjednu informativno-mozaičnu emisiju na talijanskom jeziku posvećenu pripadnicima talijanske nacionalne zajednice u Istri. Donosi tjedni pregled zbivanja vezanih za život Talijana u Istri. Koncipirana je tako da uvijek predstavi jednu talijansku zajednicu u Istri, a ponekad istaknuti pojedinci, pripadnici talijanske nacionalne manjine, i gostuju uživo u emisiji. Uredništvo emisije surađuje prvenstveno s Talijanskom unijom. Ove su godine predložene i *Notiziario* – tjedne 10-minutne vijesti na talijanskom jeziku, ali do jeseni nisu realizirane. Iz Fonda za poticanje pluralizma i raznovrsnosti elektroničkih medija NIT je u 2008. godini dobio sredstva za emisiju *Panorama regionale* koja je prezentirana kao tjedna informativna emisija na talijanskom jeziku, ali takva emisija nije realizirana.

Televizija Šibenik ima gradsku koncesiju. Na području Šibenika i okolice žive pripadnici srpske nacionalne manjine, Mađari, Albanci i Slovenci. U programu je u 2009. postojala emisija *Živjeti zajedno* koja je surađivala s predstavnicima institucija i udruga koje poboljšavaju život nacionalnih manjina, emitirala se dvaput mjesečno, te emisija *Smeće koje život znači* koja je tematizirala život Roma. U 2010. godini tih emisija više nema, a predložena je mjesečna emisija *Prekretnica* namijenjena nacionalnim manjinama

na području Šibensko-kninske županije za koju je Televizija Šibenik i dobila sredstva iz Fonda.

Kanal Ri je televizija koja je počela emitirati 1999. godine na području Primorsko-goranske županije. Na Kanalu Ri od 2005. do 2008. godine emitirala se mjesečna emisija *Mozaik* namijenjena nacionalnim manjinama nastanjenima u Rijeci i Primorsko-goranskoj županiji. U Rijeci djeluje devet vijeća nacionalnih manjina te 23 udruge nacionalnih manjina koje predstavljaju 15 nacionalnih manjina (Bošnjaci, Mađari, Česi, Talijani, Rusini i Ukrajinci, Slovaci, Crnogorci, Poljaci, Romi, Slovenci, Srbi, Aškalije, Albanci, Makedonci i Židovi). U emisiji se svaki put predstavljala druga nacionalna manjina i sama je birala na koji način bi to učinila, od običaja, jezika, kulture, vjere, do djelovanja u raznim udrugama, a pokušalo se odgovoriti na pitanja: kako preživjeti, kako se snaći, kako se organizirati, kako dobiti struju i vodu, kako do državljanstva, kako izdati knjigu na jeziku neke od manjina, kako ostvariti suživot na zadovoljavajućoj razini za sve uključene strane i slično.

Televizija Sljeme – Z1 ima koncesiju za Grad Zagreb. U svom programu ima tjednu emisiju *Zajednice* posvećenu pripadnicima nacionalnih manjina u Hrvatskoj u kojoj se predstavljaju problemi s kojima se oni susreću. Emisija nije financirana sredstvima iz Fonda. U dnevnoj informativnoj emisiji *ZIP – Zagrebačke vijesti* povremeno se emitiraju priloge o nacionalnim zajednicama i manjinama. Dodatno, u emisiji *Noćna mora* koja se emitira subotom navečer, jedan od voditelja emisije je Braco, pripadnik romske manjine, koji redovito kroz emisiju progovara o problemima iz života Roma te promovira njihovu tradiciju i glazbeno stvaralaštvo.

Prije nekoliko godina u programskoj shemi **Čakovečke televizije** (Grad Čakovec) postojala je emisija o Romima. Nakon prekida, ponovno je u travnju 2010. uvedena polusatna mjesečna emisija *Glas Roma* koja prati život Roma te njihovu integraciju u društvo na području Međimurske županije. U dnevnim i tjednim informativnim emisijama povremeno se izvještava o temama ili problemima vezanim uz romsku manjinsku zajednicu. Iz Fonda nisu dobili sredstva za emisiju o manjinama.

Slijede televizije u čijim programima ne postoje emisije isključivo namijenjene nacionalnim manjinama:

Na **TV Dalmacija** (Grad Split) ne postoji posebna specijalizirana emisija o nacionalnim manjinama, ali jednom mjesečno u informativnoj emisiji *Otvoreni studio* obrađuju se teme i aktivnosti koje se tiču nacionalnih manjina koje žive na području grada Splita. Ova emisija je dobila sredstva iz Fonda za 2009. i 2010. godinu.

Otvorena televizija (OTV, Zagrebačka županija i Grad Zagreb) osnovana je 1989. godine i najstarija je lokalna televizija u Hrvatskoj koja i danas emitira. Bila je to prva nezavisna televizija u Jugoslaviji, osnovana izvan državnog televizijskog sustava JRT-a. U svom programu OTV nema emisije posvećene nacionalnim manjinama. Tjedna studijska emisija *Svakodnevica* povremeno obrađuje teme vezane za nacionalne manjine te povremeno informativna emisija *Serbus* donosi vijesti o aktivnostima udruga nacionalnih manjina na području Grada Zagreba i Zagrebačke županije. Na natječajima

u 2009. i 2010. godini predložili su emisiju *Duga* – tjednu polusatnu emisiju o pripadnicima nacionalnih manjina koji žive na području Zagreba i Zagrebačke županije, ali koncept emisije nije zadovoljio kriterije za dodjelu sredstava iz Fonda.

Najmlađa lokalna televizija je **Osječka televizija** koja emitira na širem području grada Osijeka, a započela je s emitiranjem u rujnu 2007. godine. U svom programu nema sadržaja namijenjenog nacionalnim manjinama. U 2010. godini predložili su emisiju *Mostovi* s idejom da se kroz tjedne polusatne emisije prezentira povijesno-društveni kontekst života manjinskih zajednica, kulturno-socijalni doprinosi sredini u kojoj žive te međusobna prožimanja manjinskih s većinskim stanovništvom, ali do jeseni ovakva emisija nije realizirana, niti su za ovaj prijedlog dobili novac iz Fonda.

Nezavisna televizija (NeT) ima koncesiju za Sisačko-moslavačku županiju, a s radom je započela 1996. godine kao Televizija Moslavina d.o.o. s koncesijom za grad Kutinu. U dnevnoj informativnoj emisiji *Vijesti* povremeno izvještavaju i o temama vezanim za nacionalne manjine, kao i u emisiji o tradicijskoj kulturi *Čuvari baštine*.

Dubrovačka televizija (Grad Dubrovnik), **Gradska Televizija Zadar** (Grad Zadar), **Televizija VOX** (Grad Zadar), **Televizija Jadran** (Splitsko-dalmatinska županija), **TV Plus** (Grad Jastrebarsko) te **Slavonskobrodska televizija** (Grad Slavonski Brod) u svom programu nemaju posebnih sadržaja namijenjenih nacionalnim manjinama.

Umjesto zaključka: programi kao odraz nezrelog tranzicijskog društva

Najveći problem koji se nameće kod analize programa lokalnih televizija i radijskih postaja u Hrvatskoj jest nemogućnost provjere sadržaja (ukoliko se ne nalazimo na području emitiranja pojedine televizije). Stoga smo se oslonili na službene podatke dostupne u Agenciji za elektroničke medije te dijelom na sadržaj dostupan na mrežnim stranicama pojedinih televizija.

Kada se radi o radijskom programu koji je namijenjen nacionalnim manjinama, očito je da postoji nekoliko razina na kojima možemo raspravljati o kvaliteti i karakteristikama takvog programa. Hrvatski radio temeljem zakona nalazi se u posve drukčijem položaju nego komercijalne postaje i proizvodi značajnu količinu programa za nacionalne manjine, pogotovo kada ga uspoređujemo s programom drugih radijskih postaja u Hrvatskoj. Ono što nedostaje jest uključenost manjina i u redovni informativni program te novi pristupi izvještavanju o manjinama. Dobar je znak uvođenje nove radijske emisije koja je započela s emitiranjem u rujnu 2010. Na drugoj razini bavili smo se programima koji su dobili sredstva iz Fonda za poticanje pluralizma i raznovrsnosti elektroničkih medija gdje smo primijetili nekoliko nelogičnosti i prilika za promjene, odnosno poboljšanje sustava kontrole kvalitete. Konačno, kada govorimo o radijskom prostoru, postoji i treća razina, a ona obuhvaća radijske postaje koje ne primaju poticaj, subvencije ili bilo kakva

druga sredstva, ali bez obzira na to proizvode sadržaj za nacionalne manjine. S te tri razine bi trebala krenuti i sva buduća istraživanja koja će imati za cilj napraviti opsežnu analizu kvalitete sadržaja koji se proizvodi i koji se na taj način financira.

Po pitanju zastupljenosti programa na jeziku i pismu nacionalnih manjina u programima lokalnih televizija u Republici Hrvatskoj, zaključak je da je stanje izrazito nezadovoljavajuće. Izvještavanje o nacionalnim manjinama te proizvodnja sadržaja namijenjenog manjinskim zajednicama prepušteno je na volju urednicima ili osobnoj inicijativi pojedinih novinara. Od 21 lokalne televizije u Hrvatskoj, samo ih polovina u svom programu ima emisiju namijenjenu nacionalnim manjinama. Višegodišnji kontinuitet emitiranja takve emisije njeguje svega pet televizija: Televizija Slavonije i Baranje, Varaždinska televizija, Televizija 4 rijeke, Vinkovačka televizija i TV Nova. Iz programskih shema pojedinih televizija jasno je vidljivo kako im je jedini motiv za predlaganje emitiranja ovakvih emisija mogućnost dobivanja sredstva iz Fonda za poticanje pluralizma i raznovrsnosti elektroničkih medija. Pregledom programskih shema, izrazito se nameće opažanje kako sve lokalne televizije s područja Dalmacije gotovo uopće ne prepoznaju nacionalne manjine kao dio društva i lokalne zajednice. To je alarmantan podatak koji govori da je urednice/ke tih televizija potrebno žurno obrazovati o društvu, njegovoj raznolikosti zahvaljujući manjinama i ulozi programa lokalnih televizija. Valja napomenuti da je ovo istraživanje napravljeno tek kao prva faza analize programa namijenjenog nacionalnim manjinama, a terensko istraživanje i kvalitativna analiza pojedinačnih emisija, kao i provjera koriste li lokalne televizije dobivena sredstva uistinu za proizvodnju kvalitetnog programa namijenjenog nacionalnim manjinama, ostavljeno je za sljedeću fazu. Naime, u granicama dostupnih podataka, analizom je utvrđeno da se budžeti polusatnih emisija namijenjenih nacionalnim manjinama kreću i do 40.000 kuna što bi svakako trebalo rezultirati vrhunskim programom, ali u to se iz Zagreba nismo mogli uvjeriti.

Dva su pozitivna primjera koja valja istaknuti i koja mogu poslužiti ostalima kao poticaj. To su emisije *Dravataj* za mađarsku nacionalnu manjinu Televizije Slavonije i Baranje (STV) te *Svijet Roma* Varaždinske televizije (VTV). U obje emisije novinari i urednici su i sami predstavnici navedenih nacionalnih manjina, a voditeljica emisije *Svijet Roma* je i sama pripadnica romske manjine što je najbolji primjer izravne uključenosti manjinskog stanovništva u proizvodnju televizijskog sadržaja. Naravno, korak dalje bio bi kada bi novinari i urednici pripadnici nacionalnih manjina proizvodili ne samo sadržaje o nacionalnoj manjini kojoj pripadaju već i sadržaje namijenjene većinskom stanovništvu. Tek tada bismo mogli govoriti o punoj integriranosti nacionalnih manjina u program lokalnih televizija.

Naime, specifično obilježje nacionalnih manjina u Hrvatskoj je to što one nisu vizualno prepoznatljive, osim možda djelomično u slučaju romske manjine, te njihovu pripadnost manjini nije nužno moguće prepoznati iz potpisa (imena i prezimena). To je dodatni razlog zašto su još dublje skrivene u televizijskim sadržajima. Čak i onda kada su prisutne u emisijama, ali nisu kao nacionalna manjina istaknute u tekstu ili u govoru, gledateljima ostaju

neprepoznatljive. Stoga je važno da pripadnici nacionalnih manjina budu uključeni u sve faze proizvodnje televizijskog programa kako bi kroz novinarski tekst, kroz sam sadržaj, češće progovorili o temama iz života nacionalnih manjina. Takve teme ne moraju nužno imati za cilj pomoći boljoj informiranosti samih nacionalnih manjina; dapače, zadaća im može biti upravo informiranje većinskog stanovništva o kulturnoj i društvenoj vrijednosti suživota manjinskog i većinskog stanovništva.

Osim u specijaliziranim emisijama, teme vezane za nacionalne manjine tek se povremeno spomenu u redovitim dnevnim ili tjednim informativnim emisijama na lokalnim televizijama i pritom su uglavnom tretirane na način kao da je uvijek riječ o nekoj "posebnoj skupini". Iako je važno i korisno postojanje specijaliziranih emisija za i o manjinama, različitosti i posebno društva valja prezentirati kroz redoviti program (ne samo informativni) kako bi se ubrzala integracija manjinskih društvenih skupina u većinsko društvo, a da se pritom ne potisnu njihove nacionalne posebnosti.

Temeljni preduvjeti za kvalitetnije izvještavanje o manjinama svakako su bolje poznavanje medijske kulture te trajna edukacija novinara za izvještavanje o manjinama, kao i senzibiliziranje javnosti za teme različitosti. Upravo na lokalnoj razini rezultati bi mogli biti najbrže vidljivi, budući da se lokalna zajednica brzo identificira s lokalnim "zvjezdama" i "junacima". Kada bi oni u svojim televizijskim nastupima koristili društveno osviještenu komunikaciju, ističući vrijednosti društvene i kulturne raznolikosti, svijest lokalne zajednice vrlo brzo bi se otvarala u smjeru šire tolerancije i kozmopolitizma.

Sustavna edukacija novinara i urednika, ali i trajni, temeljiti nadzor programa kojeg stvaraju, jedini su siguran put prema većem stupnju društvene osjetljivosti i razumijevanja za raznolikosti. Tek će se tada s deklarativne razine uistinu moći prijeći i na najširu primjenu poštivanja ljudskih prava i prava manjina te ravnopravnost pripadnika nacionalnih manjina i pripadnika većinskog stanovništva u programima lokalnih televizija u Hrvatskoj.

Literatura

- Car, V., (2006) "Tko je kome uzor? Javna televizija u Hrvatskoj i Sloveniji – desetljeće i pol od izdvajanja iz JRT-a", *Međunarodne studije*, (6) 2:87-106
- Car, V., (2007) "Konvergirani javni medijski servis", *Politička misao*, (44) 2:113-127
- Hussain, M., (2000) "Islam, Media and Minorities in Denmark", *Current Sociology*, Sage (48) 4: 95-116
- Racism and cultural diversity in the mass media* (2002) EUMC, Beč, ur. Jessika ter Wal
- Kanižaj, I., (2003) "Izvještavanje o nacionalnim manjinama u hrvatskim dnevnim novinama" u: *Međunarodne studije*, Zagreb, (3) 3: 27-45.
- Kanižaj, I., (2004) "Previše politizacije, premalo razumijevanja", str. 83-117, u: Malović, S. (ur.) *Bogatstvo različitosti*, Izvori, Zagreb
- Kanižaj, I., Šalaj, B., (2004a) "Medijska slika manjina", str. 30-40, u: Obradović, S. (ur.) *Javnost i mediji*, Stina, Split

Kanižaj, I., (2006) *Manjine – između javnosti i stvarnosti*, ICEJ & Sveučilišna knjižara, Zagreb

Tatalović, S., (2005) *Nacionalne manjine u Hrvatskoj*, Stina, Split

Dokumenti

Izvješće Hrvatskom Saboru o radu Vijeća za elektroničke medije i Agencije za elektroničke medije u razdoblju od 01. siječnja 2008. do 31. prosinca 2008.; Zagreb, studeni 2009.

Odluka Vijeća za elektroničke medije o raspodjeli sredstava Fonda za poticanje pluralizma i raznovrsnosti elektroničkih medija za 2009. godinu; Zagreb, 06. srpnja 2009.

Odluka Vijeća za elektroničke medije o raspodjeli sredstava Fonda za poticanje pluralizma i raznovrsnosti elektroničkih medija za 2010. godinu; Zagreb, 19. srpnja 2010.

Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, Narodne novine, broj 155/2002.

Zakon o elektroničkim medijima, Narodne novine, broj 153/2009.

Zakon o HRT-u, Narodne novine, broj 25/2003.

Zakon o potvrđivanju Europske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima, Narodne novine, broj 18/1997.

Zakon o potvrđivanju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, Narodne novine, broj 14/1997.

ECRI – Europska komisija protiv rasizma i netolerancije, Drugo izvješće o Hrvatskoj CRI 2001(34).

Summary

Program For National Minorities in Croatian Television and Radio Programs

The aim of this article is to examine whether, and in what measure, the public radio-television service Croatian Radio Television (HRT) and local radio and television stations in Croatia comply with and exercise legal provisions concerning the representation of programs about national minorities and for national minorities, distributed in language and script of national minorities. The analysis shows that successful financing of programs for national minorities on radio and television stations doesn't necessarily imply the quality of the program, and that there are significant differences in the production of programs for national minorities, while the general conclusion is that the program in language and script of national minorities is marginalized.

Keywords: HRT, local media, radio, television, national minorities